

OSMANLI HUKUK SİSTEMİ'NDE FIKHİN BELİRLEYİCİLİĞİ: ERZİNCAN ŞER'İYYE SİCİLLERİ EVLENME- BOŞANMA KAYITLARI ÖRNEĞİ (GÜNÜMÜZ İLE MUKAYESELİ)

Sema ÇAKIR*

Öz

Fikhin uygulama boyutunu kapsayan ve sosyal yaşamın neredeyse tüm yönlerinden izler bulunan şer'iyye sicilleri Osmanlı toplumsal yapısına dair yapılan araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. Evlilik kurumu aileyi teşekkül edip toplumu zinde ve sağlam tutarken boşanmak ise nikâh ile şer'an sabit olan bağı kaldırır ve sosyal yapının çözülmesine en nihayet yıkılmasına neden olur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de boşanmaların oldukça fazlaştığı ve evlenme oranının düştüğü realitesi TÜİK verilerinde açıkça görülmektedir. Buna mukabil son zamanlarda teorisyenlerce, sanayileşme-kentleşme-sekülerleşme sonucu yaşanan hızlı yapısal değişimlerle ailenin yapısal-işlevsel yönden başkalaşarak yeni birtakım risklerle karşı karşıya kaldığına dair çeşitli tezler-veriler ortaya sürülmektedir. Çalışmamızın ana eksenini bu minvaldeki verileri fıkıh/hukuk/sosyoloji perspektifiyle harman-

* DIB Uzmanı, sema.cakir@diyanet.gov.tr, Orchid. Org. 0000-0002-1875-6450.

layarak hem hukûki belgelerden sosyolojik sonuçlar elde edebilme hem de Erzincan örneği ile fikhın sosyal hayattaki etkisine bir atıfta-katkıda bulunabilme arzusudur. Tarihi boyunca birçok depremle karşı karşıya kalan Erzincan İli'nin sicil kayıtları tam olarak günümüze ulaşamadığından mevcut kayıtlar oldukça ehemmiyetlidir. Osmanlı Hukuk Sistemi'nde fikhın belirleyiciliği faktörü ve günümüze ulaşabilen sicillerdeki kayıtlar ışığında tüm toplumumuzun olduğu gibi Erzincan aile kurumundaki çözümler ve buna mukabil ne önlemler alınması gerekliliğinden yola çıkarak çalışmamızın muhtevasını ortaya koymaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler:

İslam Hukuku, Osmanlı Hukuku, Fıkıh, Erzincan Şer'iyye Sicilleri, Evlenme, Boşanma.

THE DETERMINATION OF FIQH IN THE OTTOMAN LAW SYSTEM

Abstract

Covering the application dimension of fiqh and having traces from almost all aspects of social life, sheriyya registers have an important place in the researches on the Ottoman social structure. While the marriage institution forms the family and keeps the society fit and intact, divorce removes the fixed bond between marriage and the sheriff, and ultimately leads to the dissolution of the social structure. Turkey as well as in the whole world of reality has fallen quite worth noting that the rate of divorce and marriage are evident in TÜİK data. On the other hand, theorists have recently put forward various theses and data suggesting that the structural and functional differentiation of the family faces new risks with the rapid structural changes experienced as a result of industrialization-urbanization-secularization. The main axis of our study is the desire to obtain sociological results from legal documents with the perspective of fiqh / law / sociology and to contribute to the effect of fiqh on social life with the example of Erzincan. Since the records of Erzincan Province, which has faced many earthquakes throughout its history, have not been reached to the present day, the existing records are very important. In the light of the determination of jurisprudence in the Ottoman Legal System and the records in the records that have survived to the present day, the dissolution of the family institution and the necessary measures to be taken will be revealed.

Keywords:

Islamic Law, Ottoman Law, Fiqh, Erzincan Sharia Records, Marriage, Divorce.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin hukuki işleyişini gösteren aynı zamanda sosyo-kültürel açıdan önemli bilgi ve belgeler içeren şer'iyye sicilleri, geçmiş günümüze yansıtan yazılı kaynaklardandır. Bir bakıma ait olduğu bölgenin bilgi bankası sayılan ve hukukî-fikhî açıdan önemli veriler içeren bu sicillerde fikhin ve özelde de Hanefî Mezhebi'nin aktif belirleyiciliği söz konusudur. Osmanlı Devleti kurulduğundan beri Hanefî Mezhebi'nin görüşleri kabul edilmiş ve hukuk sisteminin büyük bir bölümü bu meyanda vücut bulmuş fıkıh kitaplarıyla ve diğer bir bölümü de kanunnamelerle şekillendirilmiştir. Söz konusu uygulama Tanzimat'a kadar devam etmiştir.

İslam Hukukçuları, toplumların temel yapı taşı ve bireylerin sosyal ilişkilerinin önemli bir kısmının şekillendiği kurum olan ailenin kurulması ve dağılmasını önceleri “nikâh ve talâk”, daha sonraları “münâkehât” ve “mufârekât” son asırlarda ise “el-ahvâlûş-şahsiyye” ve “ahkâmü'l-üsre” adlı başlıklar halinde ele almışlardır. Türkçe'de “aile hukuku”, Farsça'da da “hukuk-u hânevâde” olarak ifade edilmektedir.

Önemini her daim korumakla birlikte toplumsal yapıyı birbirine bağlayan ve “minyatür toplum” olarak addedilen çok yönlü bu müessesenin kuruluşu gibi yıkılışı da fikhî, hukukî ve sosyolojik bir olgu niteliğindedir. İnsanın olduğu yerde değişim kaçınılmazdır; toplumsal değişme ile birlikte aileye ve dolayısıyla evlenme-boşanmaya yüklenen anlamlar da değişime uğramaktadır. Bu meyanda toplumun değişimi sürecinde aile yapısında meydana gelen değişmeler, aile içi rol ve ilişkiler üzerine kuramsal yaklaşımlar tartışma konusu olmaktadır.

İslam Hukuku'na göre boşanma her ne kadar meşru olsa da ancak zaruret halinde son çare olarak başvurulmuş ve Şâri'nin kerih gördüğü bir haldir. Sosyo-hukuk açıdan ele alındığında boşanma sadece eşler arasında değil çocuklar ile ebeveynler, aileler ve akrabalar arasında gerçekleşip süreç içerisinde çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Ancak zamanla bu sorunsalın toplumsal yönü göz ardı edilerek boşanma, “eşler arası ayrılık” olarak algılanmış ve zamanla olağan karşılanmaya başlanmıştır.

Evlenme-boşanma konusu, güncelliğini ve önemini korumakta, konuyla ilgili yapılan tartışma ve araştırmalar, kamuoyunun ilgisini çekmekte ve bu konuda yapılacak çalışmaların ne derece elzem olduğu gerçeği her ge-

çen gün biraz daha mücessemleşmektedir. Fıkıh-hukuk-sosyoloji interaktif disiplinlerinin paydaş gayretleriyle bu iki boyutlu (nikâh-talâk) yapının, çağın gereksinimlerine göre ele alınması, çözüm çabalarına yeni bir ufkun kapılarını da aralayacaktır. Binaenaleyh Osmanlı Şer'iyeye Sicil Defterleri Şer'i Hukuk'un hayata dokunan yönünü yansıttığı için teori-pratik ilişki cenâhından hareketle fikhin sosyal zemindeki (pratik/ampirik) uygulamalarını kavramak, teorik yönünü anlamayı kolaylaştıracaktır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Osmanlı Hukuk Sistemi

Osmanlı Hukuk Sistemi'nden önce İslam Hukuku'na kısaca değineceğiz. İslam Hukuku'nu diğer hukuk sistemlerinden ayıran ve onu "sui generis" kılan özellik beslendiği kaynağı (Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas) ve meydana gelişidir.¹ İslam Hukuku'nun dinî menşeli olması, hükümlerinin hem dinî hem de hukûkî müeyyideye bağlanması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, İslam'ın süratle yayılmasıyla fakihlerin muhatap kitlesinin çeşitlenmesi yeni ve farklı fikhî problemleri gündeme getirmiştir. Bu durum İslam Hukuku'nun kazuistik (meseleci) bir metodla doğmasına ve gelişmesine sebep olmuştur.²

İslâmî normlara göre yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk sistemi, Şer'î ve Örfî Hukuk³ olmak üzere iki ana başlıktan müteşekkildir ve adalet sisteminin tekvininde şer'î kaynaklar kullanılmıştır. Kanunların muhtevastaki şer'î hükümlere, "şer'î şerif veya şer'î hukuk"denmiştir. Fıkıh kitapları⁴ kadılar tarafından Medeni Kanun'un kabulüne kadar başvuru niteliği taşımıştır. Fatih Devri'ne gelinceye kadar Hidâye, Kenzü'd-Dekâik, Kudûrî, Vikâye ve el-Muhtâr; Fatih Devri'nden itibaren Molla Hüsrev'in Durerü'l-Hukkâm fi şerhi Gureri'l-Ahkâm; Kanuni Devri'nden itibaren ise İbrahim bin Muhammed b. İbrahim el-Halebî tarafından yazılmış olan

¹ M. A. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2018), 41.

² Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 62-63.

³ M. A. Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, (İstanbul: Klasik, 2017), 15.

⁴ Hanefî fıkıh müdevvenâtı medreselerde fıkıh derslerinin birinci el kaynaklarıdır. Dolayısıyla Osmanlı fakihleri en fazla Hanefî eserler üzerinde şerh, haşiye, ta'lik çalışmaları yapmışlardır.

Mülteka'l-Ebhur fî Furû'l-Hanefiyye mahkemelerde kaynak kitap⁵olarak kullanılmıştır.⁶

Tarihi kaynaklarda ilk defa Tursun Bey tarafından kullanılan Örfî Hukuk kavramı⁷ “siyâset-i şer'îyye” olarak bilinir ve günümüzdeki anlamıyla örf-âdet olmamakla birlikte, devlet yönetimi ve yargıyla ilgili maslahatı ön-
celeyen düzenlemelerin hukukçuların ilmî içtihatlarıyla değil padişah tarafından, şeriatın açık bir hüküm vaz etmediği hallerde yürürlüğe konulan pozitif hukuk olup⁸ gerek vahiy döneminde gerekse sonraki dönemlerde hem hükmün vaz'ında hem de ictihadî hükümlerin teşekkülünde etkin bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Mecelle'ye göre⁹ hukuk-u örf, toplumun ihtiyaçlarına binaen yorumlanmış ve uygulanmıştır¹⁰ bahusus bu yönüyle bir sosyal realite olarak telakki edilmiştir. Buna ilaveten Osmanlı Devleti'nde örfî ve şer'î hukukun aynı kadı tarafından uygulanmış olmasından dolayı bir nev'i yargı birliğinden söz edilebilir.¹¹

Osmanlı padişahları şer'î hukukun detaylı olarak düzenlendiği alanlarda kanun koymamaya ve şer'î hukuka ters düşmemeye ehemmiyet göstermişlerdir. Nitekim bu duruma şu örneği verebiliriz; ilk örfî vergi olan pazar vergisinin (bac) konması sırasında Osman Gazi'nin “Allah'ın emri değil” diye bu vergiye karşı çıktığı akabinde şer'an sıkıntı arzemediğine fehmedince kabul ettiği vâkidir. Ayrıca örfî hukuk normlarının teşekkülünde ve işleyişinde önemli rollere sahip nişancıların (müftî-i kanun) medrese menşeli ve İslam hukukçusu olmaları; aynı şekilde örfî hukukun inşasında etken güç addedilen Divan-ı Hümayun'da şer'î hukukun iki önemli temsilcisi Rumeli ve

⁵ Mülteka, IV. Murad'ın emri ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir ve ceza hukuku, aile hukuku kısaca bütün hukukî meseleleri bir kanun gibi ihtiva etmesiyle Osmanlı Devleti'nin resmî kodu haline gelmiştir.

⁶ H. Cin ve A. Akgündüz, *Türk İslam Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Timaş, 1990), 145.

⁷ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 16.

⁸ Y. Apaydın, “Siyâset-i Şer'îyye”, *İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 2013, 60. ; Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 18.

⁹ “Örfen maruf olan şey şart kılınmış gibidir. (md.41)”, “Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir. (md.25)”, “Âdeten mümteni olan şey, hakikaten mümteni gibidir. (md.38)”, “Âdet muhakkemdir. (md.36)”, “Nâsın istîmâli (insanların teâmül ve âdeti) bir hüccettir ki onunla amel vacib olur. (md. 37)”

¹⁰ Uygulama alanındaki en önemli örnekleri kanunnamelerdir.

¹¹ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 102.

Anadolu kazaskerlerinin yer alması örfî hukukun daha hazırlık merhalesinde şer'î hukukla uyumuna dikkat edildiğini göstermektedir. 17. Asra ait teşkilat kanunlarında da şer'î ve örfî hukuk genelde birarada zikredilmektedir. Yine Kemalpaşazâde'nin bir fetvasında “şer'an caiz değildir ve hem men' olunmuştur cânib-i sultandan” ifadelerini kullanması, örfî-şer'î hukukun uyumuna işaret eder. Lakin tüm bunlara rağmen örfî hukuk esaslarının tam manasıyla şer'î hukuka uygun olduğu anlamına da gelmemektedir. Bilakis bazen bu esasların şer'î esaslara aykırı şekilde işletildiği ve siyasi-sosyal şartların etkisiyle örfî cezaların İslam hukukunun tasvip etmeyeceği şekilde arttırıldığı vâkidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, ehl-i şer ile ehl-i örf arasındaki bu mücadelenin iki hukuk sistemi arasında değil daha ziyade yürütme ve yargı erki arasında ve hâkimiyet alanlarının genişletilmesi amacıyla yapıldığıdır.¹²

İnsanlar arasında vuku bulan anlaşmazlıkları şer'î hükümlere uygun olarak çözümlenmek üzere veliyyü'l-emr tarafından tayin olunan kazâi ve adlî salâhiyeti bulunan kimseye “kadı”, “hâkim” veya “hâkim'üş-şer”, yapılan bu işe de “kazâ” denmektedir.¹³ Kadı, ıstılah olarak karar, hüküm ve hâkim anlamlarını ifade eden “kazâ”nın ism-i faili olup hâkim anlamına gelmektedir.¹⁴ İslam Tarihi'nde bu görevi ilk olarak Hz. Peygamber (S.A.V.) ifa etmiştir. İslâm devletlerinin sınırlarının genişlemesi sonucunda Hz. Ömer Dönemi'nde Medine, Basra ve Kûfe'ye ilk kadılar atanmıştır.¹⁵ Kadılık İslâm Hukuk Tarihi'nde¹⁶ önemli yer teşkil eden bir memuriyettir. Osmanlı adalet düzeninin temelini kadılar oluşturmaktadır. Kadı sadece bir yargıç değil, noter ve aynı zamanda bir mülkî amirdir.¹⁷ Kadıların görev ve yetkileri Osmanlı kanunnamelerinde belirlenmiştir; Bunlar teşri görevi/yasama, icra/yürütme, kaza/yargı, tebliğdir.¹⁸

Divan-ı Hümayûn tarafından denetlenen, içinde “bilirkişilik” kurumu

¹² Aydın, 24-29.

¹³ M. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar, 2010), 283-294.

¹⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İltimaz Teşkilatı*, (Ankara: TTK, 1988), 183.

¹⁵ İ. Ortaylı, “Osmanlı Kadısı, Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, SHED, (1977), c.XXX, sayı.4, 117.

¹⁶ Kadılar, Tanzimat'a kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medenî Kanun arasındaki dönemde yalnızca, evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanlığını yapmıştır.

¹⁷ M. Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, (İstanbul: Eren, 2004), 40.

¹⁸ F. Atar, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), 2001, 9.

olan Osmanlı mahkemeleri bağımsız bir çalışma sistemine sahipti. Meclis-i Şer (Şer'iyeye Mahkemeleri), Osmanlı devletinin kurulmasından Tanzimat'a kadar her çeşit ihtilafın çözüldüğü genel olarak tek hâkimli mahkemelerden oluşan bir merci idi.¹⁹ Davalar, “şuhûdü'l-hâl” veya “şudülü'l müslimîn” denilen şahitler heyeti nezaretinde aşikâr olarak görülüyor; alınan kararlar ise “sicil defterleri”ne kaydediliyordu.²⁰ İslâm Hukuku'nda yazılı muamelelerde takip edilecek usûl, fıkıh kitaplarında “es-surût” ve “el-mehâdir ve's-sicillât” bölümlerinde belirtiliyordu. Ayrıca fıkıhın bütün bâblarıyla ilgili belge çeşitleri bir bütünlüğe kavuşturulup, şer'iyeye sicillerinde kullanılacak usûl, usûl ve yöntem dair belli bir standartizasyon (sak mecmuaları) sağlanmıştı.²¹

1.2. Şer'iyeye Sicilleri

Hukuki olayları, kadınların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren, çeşitli yazılı kayıtları ihtiva eden defterlere, Şer'iyeye Sicilleri (sicilat-ı şer'iyeye), kadı defterleri, mahkeme defterleri, Zabt-ı vakayi sicilleri veya “Sicillat defteri” denmektedir.²² İlk kadı sicilleri Emeviler Dönemi'nde Mısır'da tutulmaya başlanmıştır. Evlenme, boşanma, satış, vakıf kurma gibi, mahkemelerde yapılması teamül haline gelen hukuki işlemlerin mevcudiyetini isbat için kullanılmasından dolayı sicil defterlerinin titizlikle tutulmasına azâmî gayret edilmiştir.²³ Şer'iyeye Sicilleri İslâm Hukuku ve uygulanışı, İslâm Hukuku'nun kaynakları, örfi hukuk ve işleyişi, hukukun icrasında görevli makamlar, idarî organlar ve çalışmaları gibi Osmanlı Hukuk Tarihi'nin birinci elden kaynakları hükmünde olduğu yadsınamaz bir gerçektir.²⁴

1.3. Evlenme

İslam Aile Hukuku'nun başat mefhumlarından birisi evlilikdir. Evlenme manileri olmayan kadın ve erkeğin icap ve kabulünün şahitler huzurunda

¹⁹ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 31-32.

²⁰ Y. Halaçoğlu, *Osmanlı'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, (Ankara: TTK, 1995), 123-124.

²¹ A. Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, (İstanbul: Türk Dünyası Vakfı, 1988), 75.

²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, 116.

²³ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 57.

²⁴ A. Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, 12-14.

yapılması nikâh için kâfidir.²⁵ Binâenaleyh nikâh akdinin kurulması (evlenme) için tasarruf ehliyetini haiz taraflar arasında hayat beraberliğine dair ortak rıza, ilke olarak devamlılık ve hukukîlik iktizalı maddelerdendir.²⁶

Evlenip yuva kurma insanlık tarihi boyunca muteber görülmüştür. Nitekim hadis-i şeriflerde de bu gerçek görülür. “Ey gençler! Sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin.”²⁷“Nikâh ibadetlere daha yakındır. Öyle ki evlenmek, kendisini ibadete vermek kasdıyla bekâr kalmaktan çok daha üstündür. Hatta cihatla karşılaştırıldığında da böyledir.”²⁸ Fakat bazı istisnai durumlarda hükümlerde değişiklik söz konusu olabilir. Şöyle ki; evlenme, evlenmediği takdirde zina yapacağı korkusu taşıyanlara farz veya vaciptir. Eşine eziyet çektirme ve haksızlık yapma ihtimali olan bireylerin evlenmesi mekruhtur. Hatta zulüm ihtimali kesinlik taşıyorsa o takdirde de haramdır.²⁹ İslâm Hukuku’na göre evlilik, karşılıklı haklar ve vazifeleri beraberinde getirir; ailede hoşgörü ve iyi geçinme esas olup boşanma son çaredir ayrıca prensip olarak monogami (tek eşlilik) kabul edilir.³⁰

Kuruluşundan beri Osmanlı Hukuku’nda nikâh akitleri, resmi görevli (imam, kadı) tarafından gerçekleştirilirdi. İmamlar buldukları çevrede yapılan nikâh akitlerini kaydettikten sonra bu bilgileri bağlı buldukları kadınlara teslim ederlerdi. Taraflar, buldukları yer mahkemesinden nikâh için gerekli izni alıp, bir izin kâğıdı (izinnâme) getirdiklerinde imamlar ancak nikâh kıyarlardı.³¹ İmamlar tarafından nikâh kıyılması geleneğine, Tanzimat’tan sonra Sicill-i Nüfus Nizâmname’si ve Sicill-i Nüfus Kanunu’yla devam edilmiştir. Sicill-i Nüfus Nizâmname’si’nin getirdiği tek yenilik ise nikâh kıyan din görevlisinin kıydığı nikâhları sicill-i nüfus memuruna en geç sekiz gün içinde bildirme yükümlülüğüdür. En nihayet diyebiliriz ki esasa ve şekle müteallik şartlar noktasında nikâh akitlerine uygulanan denetim ve kontrol mekanizması evlilik kurumunun sağlamlığını temin içindir.³²

25 Ö. N. Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye ve İstılahat-ı Fıkhiye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen, 1986), c. II, 15.

26 A. Yaman, *İslam Aile Hukuku*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2011), 31.

27 Buhari, *Savm* 10, Nikâh 2,3; Muslim, Nikâh 1,3.

28 K. A. İbnü'l- Hümam, *Fethü'l kadîr*, (Kahire, 1970), c.III-IV, 184.

29 A. Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 33

30 H. Karaman, *Ana Hatırlarıyla İslam Hukuku*, (İstanbul: Ensar, 2010), c.II, 65-69.

31 M. A. Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1985), 90.

32 Aydın, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*, 236-238

1.4. Boşanma

Talâk, nikâh akdini ortadan kaldırmak ve izâle etmektir.³³ Sözlükte, “bağı kaldırmak, çözmek, serbest bırakmak,” gibi anlamlara gelen talâk kelimesi örfte yaygın olarak, “nikâh bağına kaldırmak, evliliği sona erdirmek, boşamak ve boşanmak” anlamlarında kullanılmaktadır. Boşama manasında tatlikten türemiş bir isimdir.³⁴

İslâm Hukuku’nda evlilik birliğini sona erdiren yollardan biri erkeğin boşamasıdır ki buna talak denilir. Klasik İslam Hukuku doktrininde, ölüm dışında evliliği sona erdiren durumlar/sebepler olarak; talak, hul, tefrik ve fesih olmak üzere dört temel kavram üzerinde durulmuştur.³⁵ Bunlardan ilk üçü, eşlerin boşanmada başvurdukları bir yöntem olmasına karşılık fesih, boşanmada başvuru olan bir yöntem olmaktan ziyade, nikâh akdinin kuruluşu ve bağlayıcılığı ile ilgili in’ikad, sıhhat, nefaz ve lüzum şartlarındaki bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle nikâh akdinin bozulmasını ifade etmektedir.³⁶ Bu bağlamda talak türü boşanma dar anlamda erkeğin boşanması iken geniş anlamda ise, eşlerin boşanmada başvurdukları hul’ ve tefrik yöntemlerini de içine almaktadır. İslâm Hukuku’nda hâkimin boşanmaya hükmetmesine tefrik denilmektedir.³⁷ 1917 Tarihli Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi’nin de kabul etmiş olduğu, İslâm Hukuku’nda evliliğin, tefrik yöntemiyle sona erdirilmesini, adli veya kazâî boşanma diye de isimlendirilen beşeri hukuktaki hâkim kararıyla/yargı yoluyla boşanma sistemine benzetmek mümkündür.³⁸ Evliliği sona erdiren yollardan bir diğeri olan hul’ ise kelime olarak, çıkarmak, giydirmek, evlilik bağına son vermek anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de, karı ile kocadan her biri, diğeri örtün bir elbise olarak belirtildiği için ³⁹eşlerin karşılıklı rızâ ile anlaşarak evlilik bağına son vermeleri, bu bağı üzerlerinden çıkarmaları, mecâzen,

³³ M. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542; Ö. N.Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye ve İstılabat-ı Fıkhiye Kamusu*, 175.

³⁴ A. B. M. Mevsili, *el-İbtiyâr li Ta’lâli’l-Muhtâr*, (Beyrut, 1975) c.V, s.207; Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c.II, 105.

³⁵ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: İz, 1986), s.291.

³⁶ (H. Cin, A. Akgündüz, *Türk İslam Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Timaş, 1990), c.II, s. 73-88.

³⁷ H.Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, (Konya: SÜHF,1988), 87; M.A.Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 43.

³⁸ Cin, s.126; Cin ve Akgündüz, 110.

³⁹ Bakara, 2/187.

hul'/muhâlea olarak isimlendirilmiştir.⁴⁰ Doktrinde muhâlea, hukûkî bir terim olarak, “kadının vereceği bir bedel karşılığında, eşlerin anlaşarak/karşılıklı rızâ ile evliliği sona erdirmeleri”ni ifade etmektedir.⁴¹

Binaenaleyh, Osmanlı Hukuku'nda talak, muhaala ve tefrik yoluyla gerçekleşen boşanmalar; talak ve muhaalanın vuku bulduğunu, mehir ve iddet nafakası ödenmişse bunun tesbitini, muhaalada kadın tarafından mehir ve iddet nafakasından vazgeçtiğini veya üzerinde anlaşılan diğer şartların mahkeme kayıtlarını gerçekleştirmek amacıyla şer'iyeye sicillerine kaydedilmiştir. Tanzimat'tan (1839) sonra 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizâmnamesi'yle aynen evlenmeler gibi boşanmalar da kaydedilmeye devam ettirilmiştir. Ayrıca 1914 tarihli Sicill-i Nüfus Kanunu ile talak bildirme vazifesi imam ve ruhani reislerden alınarak kocaya verilmiştir. Koca, mezkûr kanununun 29. ve 30. Maddeleri icabınca iki şahit huzurunda hazırlanan ilmühaberi imam veya ruhani reisler tasdik ettirdikten sonra eğer tefrik ile boşama olduysa hâkimin vereceği ilmühaberi nüfus idaresine götürecektir. Ancak kocanın talak bildirme yükümlülüğü, 1917 Hukuk-u Aile Kararnamesi ile boşanmaların isbatında kolaylık sağlaması amacıyla, bildirim nüfus idaresine değil direkt mahkemeye yapılması şeklinde değiştirilmiştir.⁴²

2. 143 VE 244 NO'LU ERZİNCAN ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDEN ÖRNEKLER⁴⁵

2.1. Nikâh

Osmanlı toplumunda nikah mahalle ya da köyün imamı tarafından, erkeğin karısına vereceği mehr-i müeccel veya mehr-i muaccel tesbit edilerek, şahitler huzurunda icab ve kabul ile⁴⁶ gerçekleşirdi ve hiç evlenmeyen

⁴⁰ İbnü'l-Hümmam, 210.

⁴¹ M. A. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, (1985), 55; M. A. İbn Kudame, *el-Muğni*, (Mısır: Mektebetü'l-Arabiyye, ty),s. 267; İbn Abidin, *Reddül-muhtar ale'd-dürrül-muhtar*, (İstanbul, 1983), 439.

⁴² Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 238-239.

⁴³ 1332 h./m.1916 Tarihli 1 No'lu Erzincan Şer'iyeye Sicili.

⁴⁴ 1332-1340 h./m.1914-1922 Tarihli 2 No'lu Erzincan Şer'iyeye Sicili.

⁴⁵ Transkripi yapılan iki sicilin tamamına ulaşmak için; semacakir1409@gmail.com

⁴⁶ Nikahlarda örfi olarak velinin izni dikkate alınmıştır. Nitekim belgelerden anlaşıldığına göre nikah genellikle kızın babasına verdiği vekaletle kıyılmakta ve kız nikah meclisinde bulunmamaktaydı. İncelediğimiz Erzincan 1 ve 2 nolu sicillerinde bu durumun örnekleri fazlaca mevcuttur.

kimse pek nadirdi.⁴⁷ Müslüman erkek ehl-i kitap kadınlarla evlenebilirken, müslüman kadın ehl-i kitap erkeklerle evlenemezdi.⁴⁸ Örneğin Erzincan'ın Fethullah Mahallesi'nde yaşayan Rüşdi Efendi,1331 senesinde, 20 yaşındaki Nasraniyye Dini'nde olan Harir Hanım ile İslam'ı kabul ettikten sonra 2001 gurusu mehr-i müeccel tesmiyesiyle nikahlanmıştır.

Osmanlı Hukuku'nda çok eşlilik (poligami) serbest olmasına rağmen fiilen tek eşlilik (monogami) hakimdir.⁴⁹ Nitekim 1 ve 2 nolu Erzincan Şer'iyye Sicilleri'ndeki kayıtlar, çok eşliliğin Erzincan'da pek yaygın olmadığını göstermektedir.⁵⁰

Dana Mahallesi'nden Cemile Hatun, eşi Ahmed Mıkdad Efendi'den, küçük kızı Ayişe Fevziye ile kendisine bakmadığından ve ihtiyaçlarını gidermediğinden dolayı şikayetçi olmuştur. Ayrıca Cemile Hatun ifadesinde, eşinin başka bir eşi olduğunu, aynı evde⁵¹ yaşadıklarını ve bu durumdan rahatsız olduğunu söylemiştir.

Bir başka davada ise Gazioğlu Mahallesi'nden Cellatoğullarından Muhammed oğlu Mustafa 14 Rebiulahir 338'de ikinci eş olarak Firdevs Hatun'u nikâhlıyor. Bu ilişkide de "aynı evde ikâmet etme" sorunu mevzu bahis.

Yine Celabuzur Köyünden Tayfur Ağa eşi Hadice Hatun'un üzerine bir başka eş getiriyor. 13 Cemaziyelula 338 tarihli davaya göre Örenşehir Mahallesi'nden sekiz yıllık evli terzi Recep Usta, Selviye Hatun ile izdivaç ediyor ve o da ayrı bir ev açmıyor. Kerimoğlu Mahallesi'nden Ürik Köylü Zehra Hatun, 11 yıllık eşi Abdullah Ağa'nın bir başka kadınla tezevvüç (izdivaç etme) etmesinden ötürü mahkemeye başvurmuştur.

Mollagüzel mahallesinde oturan Hahlı Zekiye Hatun 4 Ramazan-ül mübarek 338'de, eşi Hüseyin'in kendinden başka iki eşinin olduğunu mahkemede iddia etmiştir. Ve eşinin idareden aciz olduğunu da belirtmiştir. 21

⁴⁷ S. Faroqı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2002), 115-116.

⁴⁸ H. Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, (İstanbul: Erenler,1983), 99.

⁴⁹ A.Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, (İstanbul: Dergah, 2003), 152; M. A. Ubicını, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, İstanbul:Timaş,1998), 373.

⁵⁰ İkinci eş sebebinin genelde infertilite (kısırlık) olduğu ve maddi olanakları iyi erkekler tarafından tercih edildiği söylenebilir.

⁵¹ Mezkur sicillerdeki ikinci eş sorunsalında esas sıkıntının kocanın ayrı bir ev açmaması olduğu görülmektedir.

Ramazan 338'de Hah Köyü'nde oturan Esmâ Hatun, eşi Sılbıs Köyü'nden Hacı İbrahim'in ikinci eş getirdiğinden dava açmıştır.

10 Zilkade 339'da Handesi Köyü'nde yaşayan Gülşah Hatun, eşi Hüseyin ile üç sene önce evlendiklerini ve iki buçuk seneden beri eşinin evle ilgilenmediğini, ihtiyaçlarını karşılamadığını, başka bir hanımla evli olduğunu beyan etmiştir. 13 Zilkade 395'te Şerefiye Mahallesi'nden Firdevs Hatun, eşi Mustafa Ağa'nın diğer bir kadınıyla tezevvüç (izdivaç) eylediğinden, Sarıgül Köyü'nde oturan Hadice Hatun eşi Mehmed Ağa'nın bir başka eşi olduğundan mahkemeye başvurmuşlardır. Aynı şekilde Gerek Gerek Mahallesi'nden Zülfikar Ağa'nın eşi Cevahir Hatun 11 Muharrem 340'da; Hozunsu Köyü'nden Şükrü Ağa'nın eşi Sünbül Hatun 2 Safer 340'da mahkemeye başvurdukları görülmüştür. .

2.2. Tâlâk

Tâlâk, evlilik ilişkisini tamamen ortadan kaldırıp kaldırmamasına göre ric'i ve bâin olarak ikiye ayrılır. Ric'i tâlâkta koca, hanımının iddet müddeti içinde yeni bir nikâha gerek kalmadan evlilik ilişkisine geri dönebilir. Tâlâk eğer geri dönme imkânı vermeyip, evlilik bağına derhal son veriyorsa bâin (ayırıcı)dir. Bu tip boşamada eşlerin yeniden bir araya gelebilmeleri için yeniden nikâh akdi yapmaları ve erkeğin tekrar mehir ödemesi gerekir.⁵² Hanefi Mezhebi'ne göre, erkek bâin talaktan sonra iddet süresi bitinceye kadar (üç ila dört ay) boşadığı hanımının barınma, yiyecek, içecek vb. ihtiyaçlarını da karşılamak ve varsa ödenmemiş mehir borcunu ödemek zorundadır.⁵³ İddet süresinin tespiti boşanma tarihiyle yakından ilgili olduğundan, bâin talakların sicile kaydettirilmesi esnasında boşanmanın gerçekleştiği tarih, erkek tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Mezkûr sicillerimizden örnekler⁵⁴ verelim:

⁵² H. Aktan, Talak, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1997), s.410.

⁵³ H. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: İz, 2009), c.II, 379.

⁵⁴ ***12 Şevvalül mükerrem 1332 ve 21 Ağustos 1330 tarihli kayda göre; Hacı Ahmed Efendi ibni Ahmed bin Ahmed Erzincan Liva Mahkemesi meclis-i şer'imizde takrir-i kelim ve tabir-i annul meram edub bundan akdem yani bin üçyüz yigirmi dokuz sene-imaliyesi Kanun-u evvelinin dördüncü günü mahmiyye-i İstanbul'da Şeyh Ebu'l Vefa kurbunde Şucaeddin mahallesi'nde sakine Hadice Hatun ibnete ahd-i şuhurda on adet yüzlük Osmanlı alyunu mehr-i müeccel tesmiyesiyle tezevic ve tenkih ve menkuhe-i gayri medhul-u beham

Erzincan'ın Şerife Mahallesi'nde oturan Abdurrahman Ağa 1321 sene-i hicriyesi Ramazan-ı Şerif'de eşi Fatma Hatun'u tâlâkı bâin ile boşadığını mahkemeye söylemiştir. Aynı şekilde, Ali Efendi Mahallesi'nde oturan Firdevs Hatun mahkemeye başvurarak: "Eşim bana üç defa ben seni boşadım, babanın evine git sen benim zevcem değilsin dedi" ifadesini zabta geçirtmiştir. Yine Mollagüzel Mahallesi'nde oturan Ayişe Hatun, eşi Halil İbrahim tarafından tâlâk-ı selâse ile tatlik edilmiştir.

Bâin tâlâklar çoğunlukla bizzat koca tarafından mahkeme gündemine taşınmakla beraber, bazen bu iş vekil aracılığıyla da gerçekleşebiliyordu. Osmanlı toplumunda evlilikleri bâin tâlâkla sona eren eşler, tekrar birlikte yaşamayı arzu ettiklerinde, ikinci nikâhlarını mahkemeye tescil ettirme isteği çoğunlukla kadın tarafından gelmektedir. Mahkemeye intikal eden boşanmaya ilişkin bazı davalarda ise, kadın kocasının kendisini boşadığını iddia ederken, erkek bu durumu inkâr edebilmektedir. Örneğin Ömer Mahallesinde ikamet eden Nafia Hatun, Eşi Muhammed Efendi'nin kendisini

olduğu halde mezbure Hadice hanım nefisini bana tesaid hukuk-u zevciyye riayetden eba ve imtina eder olduğundan mezbure Hatice Hatun'u bir talak-ı bain ile tatlik etmiş olduğumdan ol vechile takririm zabt ve cihet-işeriyeye rabt olunsun dediği ma vakittaleb zabt olundu.

*** 6 Cemaziyel Ahire 1333 ve 8 Nisan 1331 tarihli kayda göre; Medine-i Erzincan'ın Molla Güzel Mahallesi'nde sakine Aişe Hatun'u, mezbur Halil İbrahim meyane-i mezide vuku bulan nikah ve şikâk münâfereden dolayı mezbureyi talak-ı selâse ile tatlik ettim deyü takrir ve ifade eyledi. Mezbure Aişe Hatun dahi muttâlâka olması hasebiyle meclis-i mezkurde lazımlı gelecek mihrîyle me'zun hukuk ve mutellebat-ı rehne zevc-i mutallakası mezbur Halil İbrahim'in zimmeti ibra ve sahib-i şer'i ile eda ve işgat ve her biri yekdiğerinin hukuku zevciyyete müteallik ammen muadil ve mutellebatından zimmetlerini ibra ve gabul va'zı kelimat-ı meşruhlarnı tasdik etmeğin zabt olundu.

*** 22 Şa'ban 335- 21 Cemaziyel evvel 337 tarihli kayda göre; Medine-i Erzincan'ın Key karyesinde sakinelerinden zatı karye-i mezkure ahalisinden Fevzi Efendi ibni Hafız Mustafa Ağa ibni Hasan ta'rifleriyle ma'rufe Sultan Hatun ibnete İsmail Medine-i mezkure mahkemesinde ve meclis-i şer'imizde halen zevc-i dahili karye-i mezkur ahalisinden Kerim Efendi Zade Hasan bin Mustafa muvacehesinde ber vech-i ati da'va eyledi. Ben 1251 gurus mehr-i müeccel tesmiyesiyle işbu hazır-ı bil meclis Hasan bin Mustafa'nın zevce-i menkuhe-i medhul behası isem de zevcim mezbur ile meyanemizde muâşeret ve hüsn-ü imtizac olmadığından mehr-i müeccel-i mezkur hakkımla nafaka-i iddet ve müennes-i seknam mukabilinde ya'ni benden hal' olmak üzere muhalea-i sahiha-i şer'iyye ile hal'a talibe ve rağibe olduğumdan sual olunub zevcim mezbur da muvafahati takdirinde beni bedel-i mezkur mukabilinde hal'a olmak üzere zevcem mezbur ola muvafahati takdirinde beni bedel-i mezkur mukabilinde hal' etmesi matlubumdur dedikde leddüssual zevc-i merkum Hasan dahi zevce-i menkuhe-i medhul beha-i mezbure Sultan'ı 1251 gurus mehr-i müeccel ve nafaka-i iddet ve müennes süknası bedel-i hal' olmak üzere zevcem mezbureyi muhalea-i sahiha ile hal' eyledim demekle mezbure Sultan zevc-i merkum Hasan'ın muhalea olduğu leddüşşer'il-izin zahir olduğu zabd şüid.

darp ve tehdit ettiğini ve boşadığını iddia ettiğinde kocası da bu iddiaları inkâr etmiştir.

Erzincan'ın Molla Kondi Köyü'nde ikamet etmekte olan Muhabbet Hatun 25 Muharrem'ül Haram 1334'te eşi Muhammed Ağa tarafından bir tâlâk-ı bâin ile tatlik edilmiştir. Daha sonra 25 Safer 334 tarihinde Muhammed Efendi eşi Muhabbet Hatun'u tâlâk-ı selâse ile boşamıştır. Bu örnekteki gibi pek çok dava var. Yani önce tek tâlâk, sonra diğer iki tâlâk verme durumu genelde boşanmalarda seyredilen süreçte vaki oluyor.

Ağtaş Mahallesi'nden İhsan eşi Hadice'yi bir tâlâk-ı bâin ile, Karanlık Mahallesi sakinelerinden Seher Hatun'u eşi Salih Usta bir tâlâk-ı bâin ile, Mecidiye-i Sağır Mahallesi'nden Münevver Hatun'u eşi Bekir Ağa tâlâk-ı selaseyle, Mecidiye-i Kebir Mahallesi'nden Virdi Hanım'ı eşi Abdulfettah Efendi bir tâlâk-ı bâin ile, Çukurkuyu Köyü'nden Ömer Ağa eşini bir tâlâk-ı bâin ile boşamıştır. Cuma Mahallesi'nden Şadiye Hatun'u eşi Haşim üçten dokuz boş olsun diyerek tatlik etmiş, Gerek Gerek Mahallesi'nden Hasan Efendi eşi Hadice Hatun'u bir tâlâk-ı bâin ile tatlik etmiş. Bu örneklerden görüyoruz ki bâin tâlâklar genelde tek tâlâkla vuku bulmuş ve ailenin korunmasına bir işaret olarak telakki edebileceğimiz bir durum olmakla beraber sonrasında bazı davalarda tâlâk-ı selâse ile boşamalara da rastlanmıştır.

Erzincan'ın Halilullah Mahallesi'nde oturan Şerife Hatun 20 Rebiülevvel 338'de kocası Mustafa tarafından tâlâk-ı selâse ile, Nimet Hatun ise bir tâlâk-ı bâin ile tatlik edilmiştir. Selami Mahallesi'nde ikamet eden Şefika Hatun kocası Tahsin tarafından 5 Şaban'ül Muazzam 338'de bir talakla tatlik edilmiştir. Rıza Efendi de zevcesi Seher'i tâlâk-ı selâse ile 8 Zilkade 338'de boşamıştır. Karaağaç Mahallesi'nden Tarutlu İbrahim Hakkı Efendi eşini talak-ı selase ile tatlik ettiğini ve henüz üç buçuk yaşındaki oğlu Halil Vehbi'nin velayetini de annesine verdiğini mahkemede ifade etmiştir. Taşçı Mahallesi'nden Zekiye'yi eşi Osman; Vosgirt Köyü'nden Zehra'yı eşi Ahmed; Ağtaş Mahallesi'nden Emine'yi eşi Yusuf; Hılır Köyü'nden Mine'yi eşi Hasan; Gerek Gerek Mahallesi'nde Nisa'yı Mehmed Emin Efendi boşamıştır.

Üç talaktan sonra kadının başka biriyle evlenmeden eski kocasıyla evlenmemesi, boşanmak isteyen erkekler için caydırıcı bir unsur olmuştur. Bu yüzden aynı anda üç tâlâk hakkını birden kullananlara şer'iyeye sicillerinde

çok ender rastlanmaktadır. Buna göre kocalar eşlerinden ayrılmak istediklerinde genellikle tek bir tâlâk hakkını kullanmayı tercih etmişler ve “... tâlâk-ı bâin ile tatlik eyledim...”, “...Mehrini vermek üzere tatlik ettim...” vb. ifadeler kullanmışlardır.

Bir başka boşanma çeşidi olarak mektupla boşanma ile ilgili örneği de zikredelim. Erzincan’ın Sultaniye Mahallesi’nde oturan Gökhanım Hatun’un eşi Şükrü Kars’ta asker iken eşine bir mektup yazarak eşini boşadığını haber ediyor. (3 Cumadelula 1340). Erkekler bazen de hamile iken hanımlarını boşamışlardır. Nitekim, 5 Şaban’ül Muazzam 1338 tarihinde Selami Mahallesi’nde yaşayan Şefika Hatun’u eşi Tahsin Efendi bir tâlâkla boşamıştır. Mahkeme Şefika Hatun’un hakkını tamamiyle teslim etmiştir. Mehr-i müeccelini, nafakasını ve vaz-ı hamle kadar her türlü bakımını Tahsin Efendi’ye yüklemiştir.

Bazı boşanmaların belirli bir şarta⁵⁵ bağlandığı görülmektedir.⁵⁶ Örneğin Halilullah Mahallesi’nde oturan Seher Hatun’un eşi Rıza eğer bir daha şürb-ü hamr edersen üçten dokuza şart olsun diye şart ettikten sonra bu sözünde duramamıştır.

Sicillerde gaiplikle ilgili kayıtlar da vardır. Erzincan’ın Çakırman-ı Sağır (Küçük Çakırman) Köyü’nden Cemile Hatun’un kocası Abdullah seferberlik dolayısıyla gaib olur. Abdullah’ın hayatta olup olmadığı ise meçhuldür. Cemile Hatun’un kayınpederi on yıl boyunca geliniyle ilgilenmez onun ihtiyaçlarını görmez. Bu durumdan muzdarip Cemile Hatun kayınpederi Ahmed Ağa’dan mehr-i müeccelini ve mehr-i muaccelini talep eder.

Erzincan’ın Ağtaş Mahallesi’nde ikamet eden Emine Hatun “Hayatta olup olmadığı halen meçhul eşim Yusuf bundan beş sene önce Sivas’a gittiğimizde yanımızda Firdevs, Aliye, Zekiye ve Safiye Hatunlar var iken beni tatlik eyledi. Yusuf o vakitten beri gaiptir ve ben de nafakaya ihtiyacımlı olduğumdan gereğini talep ederim.” diye mahkemeye başvurmuştur ve mahkemece kabul bulunmuştur.

Şıhlı Köyü’nden Hadice’nin on beş yıllık eşi Mevlüd asker olup Kaf-

⁵⁵ Bu talak türünde boşanma bir şarta bağlanmıştır. Şart yerine geldiğinde boşanma da gerçekleşmiş olur.

⁵⁶ Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, 59-61.

kas Cephesi'ne sevk edilir. Ve bir gün vefat haberi Hatice'ye ulaşır. Hatice ihtiyaçtan ötürü bir başkasıyla evlenmek zorunda kalır. Lakin günün birinde eski eşi Mevlüd çıkar Erzincan'a gelir. Mevlüd sılaya avdet edince "sen başkasıyla evlendin ben seni daha kabul etmem "der Hatice'nin mihr-i müeccelini verir ve onu boşar sonra başkasıyla evlenir.

İslam Hukuku'nda "muhalea" bir bedel karşılığında erkeğin hanımını boşamasıdır. Genelde kadınların mehir ve iddet nafakası talep etmeden ayrılımlarıdır ve şer'iyeye sicillerinde en çok rastlanan evliliği sonlandırma biçimidir. Örneğin Key Köyü'nden Sultan Hatun 22 Şaban 335 tarihinde, eşi Hasan ile aralarında hüsn-ü imtizac hasıl olmadığından mütevellit "Eşim Hasan'ın beni bedel-i mezkûr mukabilinde hâl etmesi matlubumdur." diye muhalea talep eder ve mehrinden (1201 guruş mehr-i müccel) de nafakasından (nafaka-i iddet ve müennes süknası) da vazgeçer. Hasan Efendi Mahallesi sakinlerinden Hatice iki yıllık evlilikleri boyunca eşi Hamdi Ağa ile aralarında hüsn-ü muaşeret kâbil olmadığından 1001 guruş mehr-i müccelinden ve iddet nafakasından feragat ederek eşiyle anlaşmalı boşanmıştır. Gerek Gerek Mahallesi'nden Havva Hatun eşi Hacı Ömer ile aynı şekilde haklarından feragat ederek boşanmıştır.

Tekeli Mahallesi'nden Hadice ve Hakkı çifti (29 Cemaziyelahir 337); Sehasid Köyü'nden Halime ve Vehbi çifti (3 Şabanul Muazzam); Oda-başı Mahallesi'nde Salih ve Sünbül çifti (8 Rebiülahir 338); Kerimoğlu Mahallesi'nden Zehra ve Abdullah çifti (Bu çift 11 yıllık evlidir ve Abdullah bir başka kadınla izdivaç edince Zehra muhalea talep etmiştir.); 9 Zilhicce 339 tarihinde Zahide ve İbrahim çifti (yine nikah ve nafakasından vazgeçmek suretiyle); 16 Safer 1340'da Cemile ve Tayyar çifti; 1 Rebiülevvel 1340'da Hurşit ve Mukime çifti; Mollagüzel Mahallesi'nden Havva ve Ömer çifti; Hasan Efendi Mahallesi'nden Şadiye ve Ömer çifti muhalea yoluyla ayrılmışlardır.

Fıkhen, muhâleada vekâlet mümkündür.⁵⁷ Kayıtlarda kadınların, kocalarını ayrılmaya ikna edebilmek için mehr-i müccel, iddet nafakası ve meûnet-i sükna (ikamet giderleri) gibi haklarından vazgeçtikleri görülmektedir. Ayrıca kocanın muhâlaa bedeli olarak mehir ve iddet nafakasının

⁵⁷ Ö.N. Bilmen, Hukûk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu, 283.

dışında birtakım extra maddi taleplerde bulunması hukuken mümkün olmakla birlikte ahlakî bulunmamıştır.⁵⁸ Belgelerde muhâleaların nedeninin çoğunlukla şiddetli geçimsizlik olduğu söylenebilir. Hanefi Mezhebi'nin “şiddetli geçimsizliği” boşanma sebebi olarak kabul etmemesinden mütevellit, kadın için muhaala en makul yol gibi görünüyordu. Bu noktada, karısından maddi külfet altına girmeden boşanabilmek isteyen erkeğin (boşanma talebinin karıdan gelmesini sağlamak amacıyla) karısı için hayatı çekilmez hâle getirerek ayrılma/muhalea ihtimali de sözkonusudur.

Mahkeme kararıyla ayrılığı ifade eden tefrik yoluyla boşanmada, taraflardan birisi (genellikle kadın) hâkimden boşanmayı talep etmektedir ve hâkimin kararı esastır.⁵⁹ İslâm Hukuku'nda tefrik sebepleri konusunda mezhepler arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi Mezhebi'ne göre ise, sadece kocada bulunan ve evliliğin fiilen devamına mani cinsel bir hastalık veya kusur, tefrik sebebidir. Bunun yanı sıra hâkim, gerekli şartlar bulunmadığı için hukukî ve meşru olmayan bir evliliği sonlandırabilir. Bir kimsenin süt kardeşiyle, iddet içinde bulunan bir kadınla ve müşrik bir eşle evli olduğunun anlaşılması gibi durumlarda mevcut evlilik mahkeme tarafından geçersiz kabul edilerek, tarafların ayrılmasına hükmedilir.⁶⁰ Şer'iyeye sicillerinde bu tür kayıtlara rastlamak mümkündür. Sicillerden enteresan bir örnek şöyledir: Taşçı Mahallesi'nden Aliye'nin eşi Ahmed seferberlik dolayısıyla Bağdat Cephesi'nde esir düşer. Aliye de 1335 senesi Haziran'ında Çıtakoğlu Muhammed ile evlenir. Ahmed esaretten firar edip gelince durumu öğrenir. “Zevcem Aliye'nin Muhammed'den tefrikiyle bana teslim edilmesi matlubumdur.” diye mahkemeye başvurur. Bunun üzerine Aliye savunmasında Ahmed'in döndükten sonra ağustosun birinci günü kendisini üç tâlâkla boşadığını ifade eder. Mahkeme şahit ister, Aliye şahitleriyle durumu ispatlar ve Ahmed bu durumu kabullenmek zorunda kalır.

Yine bir başka davada Çarşıbaşı Mahallesi'nden Nafia ile kocası Abbas

⁵⁸ B. B. Merginani, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Müctehid*, (Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1965), 14; E. Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, (İstanbul: Enderun, 1983), 48.

⁵⁹ M. A. Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 24.

⁶⁰ Aydın, 26.

arasında hüsn-ü muaşeret kabil olmadığından aralarındaki nikah akdinin feshine ve tarih-i tefrikten itibaren üç hayız dönemi boyunca Nafia'nın beklemesine başka bir zevc ile tehhülde muhtare olduğuna hükm olunub kabil-i itiraz olmak üzere tefhim kılınır.

Hanefi Mezhebi'nin tefrik için geçerli saydığı sebeplerin azlığından dolayı sicillerde en az görülen boşanma şekli tefrik iken; şiddetli geçimsizliğin mahkemece boşanmak için geçerli bir sebep olarak addedilmemesinden dolayı da en fazla görülen boşanma şekli muhâleadır.

3. ERZİNCAN MÜFTÜLÜĞÜ AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROSU KİŞİSEL KARTEKS KAYITLARINDAN ÖRNEKLER

Erzincan Müftülüğü Aile Dini Rehberlik Bürosu'na 2010-2013 yılları arasında yapılan başvurular incelenmiş olup bunlardan altmış tanesi⁶¹ örneklem olarak alınmıştır. Biz bu çalışmamızda on iki adet örneği, başvuranların cümleleriyle nakledeceğiz:

Örnek 1: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati:05/11/2009 – 14:30/15:30; Kişinin Cinsiyeti: Kadın; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:36; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: Lise. **Soru:** Üç çocuk annesiyim. Bazı takıntılarım var. En büyük takıntım “meni”den iğreniyorum. Bu sebeple önce eşimle yatağımı ayırdım. Sonra odaları ayırdık. Cinsi münasebetten sonra yatağı-yorganı, eşimin elinin dokunduğu bütün kıyafetleri yıkamak istiyorum. Kapının kollarını hatta prizlere varıncaya kadar neredeyse her yeri silme ihtiyacı hissediyorum. Psikoloğa gittim buna “obsession” hastalığı deniliyormuş. Evliliğim tehlikede ne yapacağımı bilmiyorum.

Örnek 2: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati:11/05/2009 – 11:45; Kişinin Cinsiyeti: Kadın; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:55; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: İlkokul. **Soru:** Köyde yaşayan ve kısa bir süre önce şehre taşınan bir komşum eşinden şiddet görüyor. Kısa süre önce komşum eşinin kendini çalıştığı işyerinden evli ve bir çocuklu bayanla aldattığını öğrendi. Geçenlerde eşinden yine şiddet gördü. Ben ailesini aradım. “Gelin kızınıza sahip çıkın, onu kurtarın” dedim. Ailesi “biz damattan korkuyoruz, kızımızın kaderi, çöksün” dediler. Ben komşuma manevi destek

⁶¹ Kayıtların tamamına ulaşmak için; semacakir1409@gmail.com

olmaya çalışıyorum ama benim de çocuklarım var. Kocasını çocuklarıma bir şey yapar diye korkuyorum. Bu konuda nasıl yardım edebilirsiniz?

Örnek 3: Görüşme Şekli: Telefon; Görüşme Tarih ve Saati:13/05/2010 – 15:30; Kişinin Cinsiyeti: Kadın; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:38; Mesleği: Serbest Meslek; Eğitim Durumu: Lise. **Soru:**17 Yıllık evliyim. İki yaşında oğlum var. Eşim beni aldatıyor. Eşim internet hastası. Porno sitelerine giriyor, porno yayınlar izliyor. Bir süre ayrı kalayım diye Alanya'ya gittim. Tekrar döndüm. Eşimle şiddetli kavgalar etmeye başladık. En sonunda ben odayı ayırdım, çocuğumla kalıyorum. Eşim ise internetli odada kalıyor. Sınır krizi geçirdim, bizi bu hale getiren internet diye internetin kablosunu kopardım. Eşimle kava ettik ve onu evden kovdum. O da bana “boş ol” dedi. Ne yapmalıyım?

Örnek 4: Görüşme Şekli: Telefon; Görüşme Tarih ve Saati:06/05/2010 - 08:30; Kişinin Cinsiyeti: Kadın; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:23; Mesleği: Öğretmen; Eğitim Durumu: Üniversite. **Soru:** İki yıllık evliyim, eşimle sorunlar yaşıyoruz. Ben çocuk sahibi olmak istiyorum, eşim istemiyor. Bu durum benim için boşanma sebebi olabilir mi?

Örnek 5: Görüşme Şekli: Telefon; Görüşme Tarih ve Saati:23/03/2010; Kişinin Cinsiyeti: Bayan; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:- ; Mesleği: Serbest Meslek; Eğitim Durumu: Üniversite. **Soru:** Üç çocuklu bir bayan eşini aldatıyor. Onu gören birçok kişi var. Bayanın eşi benim ortağım. Ortağıma zaman zaman aldatılanlar konusunu açıyorum ama iş hayatının yoğunluğu sebebiyle aldatıldığını fark edemiyor. Bu meseleyi ortağıma söyleyeyim mi?

Örnek 6: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati:19/01/2012-14:00; Kişinin Cinsiyeti: Kadın; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:37; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: Lise. **Soru:** Eşim bazı kişilere borçlandı. Borçlular kapıya dayandı. Bizimle kavga ettiler. Komşum olayı ev sahibine anlatmış ve alacaklıların evi yakacağını söylemiş. Ev sahibi çıkın diyor, ucuz ev bulamıyorum. Sıkıntılardan dolayı eşimle kavga etmeye başladık. Boşanmayı düşünüyorum. Caiz midir?

Örnek 7: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati:03/05/2011 -10:45; Kişinin Cinsiyeti: Kadın; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:50; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: İlkokul. **Soru:** Kızım eşinden boşandı. İki

çocuğu var. Damadım ona eş olacak birisi değil. Kızım şu an üniversitede çocuk gelişimi bölümünü okuyor. Çocukları da okula verdik. Damadım şehir dışında ama zaman zaman arayıp kızımı rahatsız ediyor. Kızımı evlatlarını elinden almakla tehdit ediyor. Eğer kızım ona dönerse değişeceğini, hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını söylüyor. Babası da “kızımı asla göndermem, ben ona bakarım, onu meslek sahibi ederim” diyor. Kızım kaçarak evlenmişti. Babası yani eşim “eğer bir daha gidersen o herife seni evlatlıktan reddederim” diyor. Kızımın zihni oldukça karışık. Kızım giderse daha çok sıkıntı çekeceğini biliyorum ve çok üzülüyorum.

Örnek 8: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati:04/05/2011 -15:45; Kişinin Cinsiyeti: Bayan; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:20; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: Lise. **Soru:** Dokuz aylık evliyim. Eşim daha önce müftülüğe gelerek beni üç defa boşadığı (aynı anda, aynı mecliste) ama buna pişman olduğunu ve evliliğini kurtarmak istediğini söylemiş. Müftülükteki görevliler benim gelmem gerektiğini ve bayan görevlilerle görüşmemin iyi olacağını söylemişler. Ben de geldim. Ama ben eşimle kesinlikle boşanmak istiyorum. Artık ona dayanamıyorum. Nişanlıyken tanıdığım kişi ile evlendikten sonra karşılaştığım kişi birbirinden tamamen farklı. Beni elde etmek için bana farklı davrandığını evlendikten sonra itiraf etti. Eşim çalışmıyor, iş bulmak için çaba da sarfetmiyor. Herşeyime karışıyor. Bekârken de problemleri biriymiş. Kayınvalidemgil, oğulları belki düzelir diye evlendirmişler. Eşim beni çok dövüyor. İki defa ailemin yanına döndüm. Dışarıdan okumaya devam etmeye çalışıyorum. Lakin destek olmadığı gibi sınav günlerimde beni evden dışarı çıkarmıyor. Bana ve aileme küfrediyor. Bu üçüncü ve son, ailemin yanına döndüm. Birkaç defa affettim ama bir değişiklik olmadığı için artık onu affetmiyorum ve hiçbir sözüne de artık inanmıyorum.

Örnek 9: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati:24/05/2012 -13:30; Kişinin Cinsiyeti: Bayan; Medeni Durumu: Evli; Yaşı:40; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: İlkokul. **Soru:** Annem, babamın ikinci eşi ve onunla istemeyerek evlenmiş. Bizi hiç sevmedi, şiddet görerek büyüdüm. Evlenince eşimden, ailemden görmediğim sevgiyi bekledim. Maddi sıkıntılarımız var, kayınvalidemle beraber aşıyoruz. Kayınvalidem ve görümcem bana çok karışıyorlar. Eşim de, ailesi de bana hep “deli” diyorlar. Ben de

büyük kızımı çok dövüyorum. Kızım beni sevmiyor ve ”benim ne suçum var ki beni dövüyorsun” diyor. Ayrıca büyük kızım da kardeşine aşırı bir şekilde şiddet uyguluyor. Ne olacak bizim sonumuz?

Örnek10: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati: 09/12/2009; Kişinin Cinsiyeti: Bayan; Medeni Durumu: Eşi ölmüş; Yaşı: 60; Mesleği: Emekli; Eğitim Durumu: İlköğretim. **Soru:** Kızım 38 yaşında ve 10 yıldır gayr-i meşru yaşadığı 3 çocuklu ve halen evli olan bir kişiden hamile kaldı. Kızım şeker hastası. Doktorlar sezeryanla doğum yapması gerektiğini ve bakıma muhtaç olduğunu söylüyorlar. Beraber yaşadığı adam haftada bir ancak yanına gidiyor. Diğer çocuklarım ise kızımı reddediyor ve benimle görüşmesini yasaklıyorlar. Gizli gizli yardım etmeye çalışıyorum. Kızım doğacak bebeğini yuvaya vermeyeceğini söylüyor. Bebeğe bakılması gerekir, ne yapmalıyım?

Örnek11: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati: 18/05/2010 – 09:00; Kişinin Cinsiyeti: Bayan; Medeni Durumu: Evli; Yaşı: 60; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: İlkokul; **Soru:** Oğlum istemediğimiz bir kızla evlenmek istedi. ”Ondan başkası olmaz” deyince evlenmesine razı olduk, nişan yaptık. Kız ”şunu da alın, bunu da alın” demeye başladı. Maddi durumumuz onun isteklerini karşılayabilecek kadar iyi değil. Oğlum kredi çekip kızın her istediğini alacaktı. Bu arada kız birden nişanı attı. Biz de ondan kurtulduğumuza sevindik. Ancak bir süre sonra kız oğluma telefon açıp ”gel beni iste yoksa beni başkasına verecekler” demiş. Oğlum kızı çok sevdiği için yeniden istememizi rica etti. Biz yaşananları hatırlatarak bu olaya benzer olaylardan örnekler vererek vazgeçirmeye çalıştık. Oğlum hala ”ondan başkası olmaz” diyor. Onun çok acı çekeceği bir evlilik yapacağını çok sıkıntı çekeceğini biliyorum. Buna çok üzülüyorum. Onu nasıl vazgeçirebilirim?

Örnek12: Görüşme Şekli: Yüz yüze; Görüşme Tarih ve Saati: 01/05/2009 09:15; Kişinin Cinsiyeti: Bayan; Medeni Durumu: Evli; Yaşı: 23; Mesleği: Ev Hanımı; Eğitim Durumu: İlköğretim. **Soru:** Eşi tarafında şiddete maruz kalıyor. Eşi hanımının fazla kilolarını bahane ederek eşini boşamak istiyor. Boşanma süreci devam etmekte. Tedavi için maddi destek talep ediliyor.

4. ERZİNCAN AİLE MAHKEMESİ BOŞANMA KAYITLARINDAN ÖRNEKLER

2010-2013 Yılları arasında Erzincan Aile Mahkemesi'nde görülen boşanma davalarından beş yüz tanesi⁶² örneklem olarak alınmış olup burada yirmi davaya yer verilmiştir.

Örnek 1: Esas No:2010/ 103; Karar No: 2011/ 228; Dava: Boşanma (Evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeni ile boşanma); Karar Tarihi: 17/05/2011; Kadın: 1977 Erkek:1981; Çocuk Sayısı:1; Evlilik Yılı:2003; Boşanma Sebebi: Şiddetli geçimsizlik. Adam 7 yıldır hiçbir şekilde eviyle, hanımıyla, çocuğuyla ilgilenmiyor.

Örnek 2: Esas No:2010/242; Karar No: 2011/ 233; Dava: Boşanma (Evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeni ile boşanma); Karar Tarihi: 17/05/2011; Kadın: 1989; Erkek:1978; Çocuk Sayısı:0; Evlilik Yılı:2008; Boşanma Sebebi: Şiddetli geçimsizlik. Telefonla tesadüfen tanışmışlar ve adam tehdit etmiş, kaçmışlar. Ama huzursuzluk had safhaya varmış.

Örnek 3: Esas No:2010/84; Karar No: 2011/ 300; Dava: Boşanma (Evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeni ile boşanma); Karar Tarihi: 14/06/2011; Kadın: 1973; Erkek:1963; Çocuk Sayısı:5; Evlilik Yılı:1989; Boşanma Sebebi: Şiddetli geçimsizlik. Adam 2009'da evi terk ediyor.

Örnek 4: Esas No:2011/ 230; Karar No: 2011/ 326; Dava: Boşanma (Evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeni ile boşanma); Karar Tarihi: 28/06/2011; Kadın: 1977; Erkek:1969; Çocuk Sayısı:4; Evlilik Yılı:18 yıllık evliler; Boşanma Sebebi: Şiddetli geçimsizlik. Adam Almanya'ya çalışmaya gitmiş ve orada başka kadınla beraber olmuş.

Örnek 5: Esas No: 2011/13; Karar No: 2011/629; Dava: Boşanma (Evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeni ile boşanma); Karar Tarihi: 08/12/2011; Kadın: 1991; Erkek: 1981; Çocuk Sayısı:0; Evlilik Yılı:2010; Boşanma Sebebi: Şiddetli geçimsizlik. Manevi işkence, darp. Cinsel birlikteliğin olmaması. Çeyiz eşyalarının kızın ailesi tarafından geri götürülmesi.

Örnek 6: Esas No: 2011/551; Karar No: 2011/613; Dava: Boşanma (Evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeni ile boşanma); Karar Tarihi:

⁶² Kayıtların tamamına ulaşmak için; semacakir1409@gmail.com

01/12/2012; Kadın: 1975; Erkek: 1972; Çocuk Sayısı:4; Evlilik Yılı:16 yıllık evliler; Boşanma Sebebi: Şiddetli geçimsizlik. Alkol, şiddet

Örnek 7: Esas No: 2010/254; No: 2011/459; Dava: Boşanma; Karar Tarihi: 04/10/2011; Kadın: 1982; Erkek: 1978; Çocuk Sayısı:2; Evlilik Yılı:1997; Boşanma Sebebi: Koca, karısını telefonla başka erkeklerle kontör karşılığında konuşturuyor. Karısını internet ortamında soymak suretiyle para kazanıyor. Hatta kendi arkadaşlarına pazarlıyor.

Örnek 8: Esas No: 2011/409; Karar No: 2011/661; Dava: Boşanma; Karar Tarihi: 26/12/2011; Kadın: 1974; Erkek: 1984; Çocuk Sayısı: 1; Evlilik Yılı:8 yıllık evliler; Boşanma Sebebi: Koca, karısını 2,5 aylık hamileyken çalışmaya zorluyor. Kocanın evi olduğu halde 8 nufuslu ailesiyle birlikte yaşamaya zorluyor. Ayrıca kocada içki, kumar ve bahis oyunları alışkanlığı var.2009'da boşanıyorlar ve bunun üzerine koca intihara kalkışıyor. Ailenin ve çevrenin psikolojik baskılarıyla tekrar evleniyorlar.

Örnek 9: Esas No: 2011/396; Karar No: 2011/679; Dava: Boşanma (Evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedeniyle); Karar Tarihi:29/12/2011; Kadın: 1970 Doğumlu; Erkek: 1968 Doğumlu; Çocuk Sayısı:0; Evlilik Yılı: 3 yıllık evliler; Boşanma Sebebi: Koca, karısını iki yıldır arayıp sormuyor.

Örnek 10: Esas No: 2010/153; Karar No: 2011/458; Dava: Boşanma; Karar Tarihi: 04/10/2011; Kadın: 1983; Erkek: 1975; Çocuk Sayısı:2; Evlilik Yılı:2000; Boşanma Sebebi: Kadının iffetsizliği.

Örnek 11: Esas No: 2011/273; Karar No: 2011/511; Dava: Boşanma; Karar Tarihi: 18/10/2011; Kadın: 1986; Erkek: 1976; Çocuk Sayısı:2; Evlilik Yılı:2001; Boşanma Sebebi: Koca aşırı asabi.

Örnek 12: Esas No: 2011/135; Karar No: 2012/446; Dava: Boşanma; Karar Tarihi: 11/10/2012; Kadın: 1964; Erkek: 1965; Çocuk Sayısı: 3; Evlilik Yılı: 1983; Boşanma Sebebi: Koca, kuma getiriyor. Kadın kuma ile 11 yıl aynı evde oturuyor.

Örnek 13: Esas No: 2011/437; Karar No: 2011/452; Dava: Boşanma; Karar Tarihi: 29/09/2011; Kadın: 1985; Erkek: 1986; Çocuk Sayısı: 0; Evlilik Yılı:2006; Boşanma Sebebi: Koca Fransa'da, karısı Türkiye'de olduğu için anlaşmazlıklar çıkmış.

Örnek 14: Esas No: 2012/11 Karar No: 2012/466 Dava: Boşanma Karar Tarihi: 18/10/2012 Kadın: 1979 Doğumlu Erkek: 1980 Doğumlu

Çocuk Sayısı:1 Evlilik Yılı:2002 Boşanma Sebebi: Koca alkol, uyuşturucu bağımlısı. Ve şiddet uyguluyor eşine. Aldatma da var.

Örnek 15: Esas No: 2011/454 Karar No: 2012/463 Dava: Boşanma Karar Tarihi: 17/10/2012 Kadın: 1982 Doğumlu Erkek: 1983 Doğumlu Çocuk Sayısı:1 Evlilik Yılı:2006 Boşanma Sebebi: Koca sürekli boş ol diyor her sinirlendiğinde.

Örnek 16: Esas No: 2012/93 Karar No: 2012/224 Dava: Boşanma Karar Tarihi: 08/05/2012 Kadın: 1980 Doğumlu Erkek: 1974 Doğumlu Çocuk Sayısı:1 Evlilik Yılı:2007 Boşanma Sebebi: Koca durduk yere karısının boğazını sıkıyor ve ailesini öldürmekle tehdit ediyor.

Örnek 17: Esas No:2012/225; Karar No:2012/277; Dava: Boşanma; Karar Tarihi:22/06/2012; Kadın:1966; Erkek:1960; Evlilik Yılı:30 yıllık evliler; Çocuk Sayısı:3; Boşanma Sebebi: Anlaşmazlık.

Örnek 18: Esas No:2012/110; Karar No:2012/313; Dava: Boşanma; Karar Tarihi:01/03/2012; Kadın:1987; Erkek:1978; Evlilik Yılı:2011; Çocuk Sayısı:0; Boşanma Sebebi: Koca, kadını dövüp evden kovuyor.

Örnek 19: Esas No:2012/284; Karar No:2013/173; Dava: Boşanma; Karar Tarihi:19/03/2013; Kadın:1981; Erkek:1980; Evlilik Yılı:2006; Çocuk Sayısı:0; Boşanma Sebebi: Koca, çocuk yok diye karısına psikolojik baskı uyguluyor.

Örnek 20: Esas No:2012/621; Karar No:2013/147; Dava: Boşanma; Karar Tarihi:01/03/2013; Kadın:1983 doğumlu; Erkek: 1980 doğumlu; Evlilik Yılı:2004; Çocuk Sayısı:1; Boşanma Sebebi: Kadının Lüks Merakı, Birlikte oturmayı reddetme.

1 ve 2 Nolu Erzincan Sicilleri'nden, Erzincan Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Kişisel Karteks kayıtlarından ve Erzincan Aile Mahkemesi boşanma kayıtlarından hareketle değerlendirme şöyledir:

Ailenin dağılmasıyla sonuçlanan boşanma hadisesinin başlıca sebebinin şiddetli geçimsizlik olduğu söylenebilir. Bunun yanında kocanın uzun süre kaybolması, savaşa gidip kendisinden haber alınamaması gibi durumlar da boşanma sebepleri arasındadır. Öte yandan boşanma yetkisi erkeğe verilmiş olmakla beraber, kadının da belli bir bedel mukabilinde boşanmayı isteye-bildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye genelindeki boşanmaların nedenleri arasında olan toplum-

sal faktörlerden Erzincan da etkilenmiştir. Buna mukabil, Erzincan Aile Mahkemesi ve Erzincan Müftülüğü Aile Dini Rehberlik Bürosu kayıtlarına göre şiddetli geçimsizlik, ekonomik sıkıntılar (özellikle borçla ev dizaynı sorunu, lüks merakı), aile içi şiddet (öfke-kontrol sorunu, hakaret-küfür), kısırlık (infertilite), kişilik uyuşmazlığı, kültür farklılığı, aldatma ve alkol bağımlılığı boşanmaya sebep olan etkenlerdendir.

SONUÇ

Osmanlı Hukuk Sistemi'nin teorik ve pratik alanını yansıtan Şer'iyye Sicilleri'nde "fıkhın belirleyiciliği" esastır. Kültürel kimliğin, insani değerlerin ve tarihi sürekliliğin koruyucusu ve aktarıcısı konumundaki aile ünitesi, maruz kaldığı deformasyonlar nedeniyle ait olduğu toplumda menfi yönde değişimine devam etmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artış gösteren sosyal yapıdaki değişimin artık "sorunsal" addedilen sonucu, "boşanma olgusu"dur.

Çalışmamız neticesinde edindiğimiz izlenimlere göre; Erzincan ve Türkiye'de mezkûr süreçte meydana gelen boşanmaların mukayesesinde belirgin bir farklılığın olduğunu söylemek mümkün değildir. Erzincan Şer'iyye Sicilleri, Aile Mahkemesi ve Aile Dini Rehberlik Bürosu Kayıtları kayıtlarında boşanma sebepleri arasında zikredilen "şiddetli geçimsizlik"⁶³ en belirgin olanıdır. "Şiddetli geçimsizlik" tamlaması içerisinde çok değişik temaları barındırır. Açıkça görülmesi de "şiddetli geçimsizlik" in temelinde sevgi-saygı yokluğu, maddi menfaatlerin ön planda tutuluyor olması, ekonomik yetersizlik, işsizlik, sosyal hayattaki düzensizlik, eşlerin birbirlerini ihmal etmeleri, evlilik birliği süresince taraflardan birinin kendini devinim içre olan dünyada terakkiye müsaraaft ederek muhal ve muvakkattan kendini muhafaza etmek suretiyle isdidatı nisbetinde geliştirip-değiştirirken diğer eşin bu ivmeye seyirci kalması ve çoğu kez engell olmaya çalışması gibi unsurlar yer almaktadır.

Çalışmamızı nihayetlendirirken boşanma sorunsalından mütevellit toplumsal ve hukuksal tehditlere karşı çözüme katkı meyanından, amaçlar

⁶³ Geçmiş ve günümüz Erzincan'ının görünen, yegane, ortak boşanma sebebi, geçmişin tabiriyle "meyanemizde hüsn'ü muaşeret kabil olmadığından..." günümüzün tabiriyle "şiddetli geçimsizlik"tir.

doğrultusunda elde edilen bulgular dikkate alındığında birtakım önerilerimiz olacaktır:

*Evlilik öncesinde, eşlerin denklik durumuna (kefâet) dikkat etmeli. Taraflar, evlilik öncesi hazırlık sürecinde bütçelerine göre; aşırıya kaçmadan, borca-özellikle kredi borcuna- tevessül etmeden dünya evine girmeliler. Ekonomik sıkıntı çeken gençlerin evliliğe hazırlık sürecini daha az hasarla geçirmeleri için devlet kontrolünde bir oluşum planlanabilir. Evliliğin ilk beş yılına dikkat edilmelidir. Daha çok sayıda çocuk sahibi olma –her türlü imkân (anne-babanın ebeveynliğe hazır bulunmaları, ekonomik ve sosyal yetkinliği haiz olmaları) sağlandıktan sonra- teşvik edilmeli.

*Eşler değişen-gelişen dünyada kendilerini değiştirip-geliştirirken birbirlerine destek olmalı ve biri değişime ayak uydururken diğeri geri kalmamalı. Kadınlara şiddet konusunda toplumun bilinçlendirilmesi çalışmalarına ivme kazandırılmalı. Özellikle “cinsiyet eşitliği”, üstünlüğün sadece “takvada” olduğu vurgulanmalı. Özellikle ekonomik özgürlüğe sahip, ayağı yere basan kadınların “özveri” mefhumunu içselleştirmeleri noktasında çalışmalar yapılmalı.

*Ülkenin her yerinde işlevsel-organik aile danışma merkezleri kurulmalı ve bu merkezler sadece sorunlu ailelere hizmet vermemeli. Bu aile danışma merkezleri anne-babaların, çocukların, kayın valide-peder-biraderlerin, görümce-eltelerin, amca-dayı-halaların rahatça her vesileyle zaman geçirebileceği, nasıl ilk günkü gibi “kördüğüm”⁶⁴ce bağlı kalınabilirliği öğreneceği kurum haline gelmelidir.

*Diyaret İşleri Başkanlığı ile Milli Eğitim-Sağlık-Aile-Gençlik ve Spor Bakanlıkları “üst bilinç (reflektif thinking) geliştirme, aynasal düşünme, nefis muhasebesi” temalarında ortak bir proje üretmeliler. Bireydeki “bir eylemi yaparken onu niçin yaptığına dair bilinç” geliştirme çalışması teorik cenahtan çıkarılıp ampirik hayata taşınmalıdır. Arabulucuk Kurumu gerçek işlevine kavuşmalıdır.

*Bütün sosyal iletişim kanalları, televizyon, internet, radyo, gazete v.s. yoluyla aile bağları ve ilişkileri kuvvetlendirilmeye çalışılmalı. Bilhassa televiz-

⁶⁴ Rasulullah (S.A.V) Efendimiz’e kıymetli eşi Hz.Aişe Validemiz’in “beni ne kadar seviyorsun?” sorusuna Efendimiz şöyle cevap vermiştir:“İlk günkü gibi, kördüğüm gibi..”

yon dizileri ilgililerce mercek altına alınmalı ve bu konuda oldukça hassas olunmalıdır. Boşanmış eş ve çocuklara hatta onların yakınlarına psiko-sosyal-ekonomik destek verilmeli. Toplum, özellikle erkekler “evlenme ve boşanmanın insanlar için olduğu” fikrini benimsemeli ve boşanma sonrasında kadını, çocukları ve diğer insanları sıkıntıya düşürmemelidirler. Bu çalışmamızın amacıyla ilintili dolayısıyla üzerimize düşen en önemli mükellefiyetlerden zikredebileceğimiz son maddeyi ehemmiyetle eklemek isterim:

A) Ehillerince evvela bir interaktif çalışma mecrası teşekkül edilerek mezkûr problemlerin toplum nezdinde hangi veçhe ve şekillerle yaşandığının tespiti sağlanmalı.

B) Yaşanan problemler ile nasların temel ilkeleri arasında ilişki kurulduktan sonra olası çözüm önerileri fikhî cenaha uygun pratiklerle desteklenmeli, hayatın her ekseninde şu ayet unutulmamalı ve özellikle evlilik hayatı için referans ayet olarak telakki edilmeli; İnsan için arzu ettiği her şey var mı? (Necm, 24)

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. *Şer'iyye Sicilleri*, İstanbul: Türk Dünyası Vakfı, 1988.
Şer'iyye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, İstanbul, 1988.
 Akman, M. *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul: Eren, 2004.
 Aktan, H. Talak. *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.
 Apaydin, Y. Siyâset-i Şer'iyye. *DİA İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 2013.
 Aslan, N. *İslâm Yargılama Hukukunda Şubûdül-Hâl -Jüri- Osmanlı Devri Uygulaması*, İstanbul: Beyan, 1999.
 Atar, F. Kadı. *DİA İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 2001.
 Aydın, M. A. *İslam Osmanlı Aile Hukûku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1985.
 Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet, İstanbul: Klasik, 2017.
 Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Beta, 2018.
 Bilmen, Ö. N. *Hukûk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*, c.II, İstanbul: Bilmen, 1986.
 Cin, H. *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya: SÜHF, 1988.
 Cin H., Akgündüz A. *Türk İslam Hukuk Tarihi*, c.I-II, İstanbul: Timaş, 1990.
 Döndüren, H. *Delilleriyle İslam Hukûku*, İstanbul: Erenler, 1983.
 Düzdağ, E. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun, 1983.

- Erdoğan, M. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar, 2010.
- Faroqhi, S. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2002.
- Halaçoğlu, Y. *Osmanlı'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara: TTK, 1995.
- İbn ABİDİN. *Reddü'l-muhtar ale'd-dürrü'l-muhtar*, çev.Ahmed Davudoğlu, c.III-VII, İstanbul., 1983.
- İbnü'l- Hümam, K.A. *Fethu'l kadir*, c.III-IV, Kahire, 1970.
- İbn Kudame, M.A. (ty). *el-Muğni*, c.X, Mısır: Mektebetü'l-Arabiyye.
- İbn Rüşd, M.A. *Bidâyetü'l-Müctehid*, c.II, İstanbul 1985.
- Karaman, H. *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz, 1986.
- Mukayeseli İslâm Hukuku*, c.II, İstanbul: İz, 2009.
- Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c.II, İstanbul: Ensar, 2010.
- Merginani, B.B. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Müctehid*, Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1965.
- Mevsili, A.B.M. *el-İhtiyâr li Ta'lâli'l-Muhtâr*, c.V, Beyrut, 1975.
- Ortaylı, İ. *Osmanlı Kadısı, Tarihi Temeli ve Yargı Görevi*. SHED, 30 (4), 1977.
- Tabakoğlu, A. *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah, 2003.
- Uzunçarşılı, İ.H. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1988.
- Ubicini, M.A. *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, İstanbul:Timaş, 1998.
- Yaman, A. *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi, 2001.